

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Безкорвайна Ю.М.,

аспірантка

Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 340.132

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.4.1>ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ СПІВВІДНОШЕННЯ
ЗАГАЛЬНОГО ТА СПЕЦІАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Вступ. Проблематика правового регулювання як об'єкт наукового правового дослідження є складною та багатоаспектною, нині займає одне з центральних місць у системі наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-правознавців. Насамперед це пояснюється неусталеністю доктринального розуміння феномена правового регулювання, його співвідношення з іншими суміжними поняттями, зокрема такими як «правовий вплив», «правове гарантування» та «правове забезпечення». Окрім того, посилює актуальність наукового дослідження теоретико-правових аспектів правового регулювання його прояв к межах загального та спеціального регулювання, що дає змогу на нормативному та індивідуальному рівнях впливати за допомогою правових засобів, методів і способів на життєдіяльність суспільства в тій або іншій сфері суспільного життя. Проте в пізнавальному плані важливими та малодослідженими є питання співвідношення загального та спеціального правового регулювання, відповіді на які мають уможливити формування уніфікованого загального сприйняття самої ідеї їх співвідношення, а також практику втілення такого співвідношення в процесі регулювання відповідної сфери суспільних відносин.

Актуальність теми цієї наукової роботи зумовлена також і тим, що поточний розвиток правової системи України супроводжується трансформацією суспільства та ускладненням суспільних відносин, що вимагає вироблення ефективного правового механізму правового регулювання не в масштабі загальнодержавного правового впливу, а в межах посилення правового регулювання відносин в окремих сферах суспільного життя, зокрема у сфері господарювання об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, що становить науковий інтерес для автора цієї наукової праці.

Теоретична та практична затребуваність наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання зумовлена також їхніми роллю та значенням у сучасних умовах розбудови громадянського суспільства та правової держави в Україні. Зазначені форми прояву правового регулювання покликані забезпечити формування громадянського суспільства і правової держави, сприяти розвитку і зміцненню

політико-правових зв'язків між особистістю і державою, забезпечуючи тим самим стабільність їх існування. Посилює пізнавальний потенціал теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання недостатній рівень науково дослідження регулятивної функції права загалом, особливо в частині механізму реалізації зазначеної функції права, мети правового регулювання, його дієвості і результативності. Особливості співвідношення загального та спеціального правового регулювання фактично були залишені поза увагою вітчизняних науковців та протягом тривалого часу досліджуються опосередковано крізь призму функціонального призначення права, якості та ефективності правового регулювання, змісту та механізму здійснення правового регулювання тощо. Окремі теоретико-правові аспекти співвідношення загального та спеціального правового регулювання вивчались у роботах С.С. Алексєєва, В.М. Баранова, О.В. Богачової, Т.В. Кашаніної, А.М. Колодія, О.М. Мельник, Л.О. Мурашко, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришина, Н.В. Стецика та ін. Деякі правові та практичні аспекти співвідношення загального та спеціального правового регулювання досліджувались у наукових працях представників різних галузевих юридичних наук, зокрема в частині визначення рівня ефективності та дієвості такого регулювання, а саме в межах науки конституційного права (М.О. Баймуратов, О.В. Батанов, О.П. Васильченко, О.В. Марцеляк, Н.А. Мяловицька), кримінального процесуального права (О.П. Кучинська, В.В. Молдован, В.М. Тертишник), адміністративного права (П.В. Діхтієвський, С.О. Мосьондз, О.М. Пасенюк, Ю.С. Педько) тощо. Водночас не так багато вчених-теоретиків права зверталися до дослідження проблем саме співвідношення загального та спеціального правового регулювання, встановлення теоретико-правових закономірностей такого регулювання, його ролі, значення та шляхів посилення. До них можна зарахувати О.В. Петришина, Т.І. Тарахонич, І.Д. Шутака та інших. Водночас окремих цілісних монографічних робіт, присвячених теоретико-правовим аспектам співвідношення загального та спеціального правового регулювання, у вітчизняній юридичній науці підготовлено не було.

Мета та завдання дослідження. З огляду на вищевказане метою цього дослідження є посилення наукового вивчення феномена правового регулювання, виокремлення наукознавчого потенціалу співвідношення його загального та спеціального проявів. Завданнями цієї наукової роботи виокремлено такі: з'ясування стану наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, а також визначення перспективних напрямів їх подальшого наукового пізнання.

Виклад основного матеріалу. Будь-яке наукове юридичне дослідження насамперед потребує встановлення сучасного стану наукової розробки відповідного предмета пізнання. Це дасть змогу передусім з'ясувати переваги та недоліки його вивчення, а також довести наявності або відсутності наукознавчого потенціалу розроблюваної проблематики. Встановлення сучасного стану вивчення предмета наукового пізнання зумовлює необхідність попереднього дослідження та узагальнення напрямів (векторів) доктринальних уявлень щодо нього, оскільки це дасть змогу надалі з'ясувати особливості динаміки його вивчення, а також розкрити сучасний стан його наукового пізнання. Окрім того, аналіз напрямів (векторів) дослідження відповідного предмета наукового пізнання та встановлення його сучасного стану вивчення є необхідним для того, щоб визначити науково перспективні напрями його розробки. Нині роль права та правового регулювання значно посилюється, а їх функціональне призначення не лише суттєво розширюється, але й трансформується, що відображається в активізації їх впливу на широкий спектр суспільних відносин. Така трансформація ролі та функціонального призначення права і правового регулювання суттєво актуалізує необхідність наукового переосмислення засобів та способів його виміру крізь призму досягнення соціально корисного правового результату. Ключове місце в системі засобів і способів виміру регулятивного впливу права займають його дієвість та ефективність, що характеризують право з точки зору забезпечення впорядкованості суспільних відносин. Окрім розуміння дієвості та ефективності права як засобів виміру самого права, вказані категорії можуть використовуватись і для позначення відповідних властивостей права, його функціонального призначення, мети тощо, що потребує відповідного наукового переосмислення та уточнення з метою формування концептуального уявлення про дієвість та ефективність права як складних, багатоаспектних категорій.

Право за своєю природою є явищем регулятивним: воно регулює поведінку суб'єктів права, ставить її у відповідні рамки. Завдяки правовій регуляції формується юридична основа, визначаються зафіксовані в правових приписах орієнтири для організації діяльності учасників регульованих відносин і досягнення фактичних цілей права. У цьому плані варто підтримати думку О.М. Мельник, що дія права відбувається в суспільстві не довільно. Вона ґрунтується на законодавстві, чітких нормах

права, моральних засадах. Її запускає в дію, а потім супроводжує спеціальний інструмент – правове регулювання. Звідси випливає, що правове регулювання є частиною (аспектом) дії права, яка характеризує спеціально-юридичний (не інформаційний та ціннісно-мотиваційний) вплив права на поведінку і діяльність його адресатів [1, с. 56]. Таким чином, правове регулювання є основним, але не єдиним проявом дії права. У процесі правового регулювання, а також незалежно від нього право справляє інформаційний, ціннісний, виховний та інший духовний вплив на свідомість людей. Наприклад, правові норми Конституції мають не лише суто регулятивне значення, а й можуть слугувати джерелом інформації про сутність української держави, структуру та порядок формування органів державної влади, сприяти розвитку в її громадян певних світоглядних уподобань [2, с. 211].

Складність та багатоаспектність права в пізнавальному плані зумовлює специфіку пізнання його регулювання, в тому числі і крізь призму співвідношення загального та спеціального його прояву. Варто наголосити, що зазначена особливість безпосередньо впливає на розуміння правового регулювання загалом, що є визначальним у методологічному плані для розуміння спеціального правового регулювання та загального. Тому вважаємо за доцільне окремо зупинитись на підходах до розуміння правового регулювання, що склались в юридичній науці. Так, правове регулювання визначається в юридичній науці як особливий різновид діяльності держави, особливо суб'єктів державної влади, що наділені правотворчими повноваженнями, які, ухвалюючи акти правотворчості, закріплюють систему правових засобів, прийомів та способів для забезпечення їх реалізації та досягнення правотворчої мети. З огляду на такий підхід правове регулювання фактично включає в себе:

1) правотворчу діяльність уповноважених суб'єктів державної влади, в межах якої відбувається вибір типу, методів та способів правової регламентації, визначення співвідношення нормативних та індивідуальних засобів регулювання тощо;

2) правореалізаційну діяльність, що є продовженням правотворчої діяльності та за своєю сутністю полягає у поширенні відповідних методів та засобів регулювання на реальні суспільні відносини [3, с. 308].

З формальної точки зору визначає поняття «правове регулювання» Л.І. Спиридонов, наголошуючи на тому, що правове регулювання формально починається з акту екстерналізації, який являє собою прояв активності людини, націленої на зміни в оточуючому середовищі. Таким чином, продукт людської активності відривається від свого творця і може стати загальнозначущим надбанням [4, с. 115]. Здебільшого екстерналізація та об'єктивація відбуваються у формі традиції, в процесі якої відтворюється певний зразок поведінки (в нашому випадку – це правова поведінка, під час якої відтворюється, ретранслюється норма права). Проте є ще одна форма – це

інновація, в процесі якої від суб'єкта виходить пропозиція щодо зміни стану речей або він сам вчиняє дії, які не відповідають загальновизнаним еталонам поведінки, демонструючи тим самим новий спосіб поведінки. За певних умов таке нововведення може стати нормою права.

Окрім того, вчені пропонують розглядати правове регулювання як особливий різновид діяльності самих суб'єктів суспільних відносин, яка полягає у використанні засобів правового регулювання у своїй правовій поведінці заради її узгодження з вимогами норм права, правами, свободами та законними інтересами інших суб'єктів [5, с. 498].

Складність та багатоаспектність права безпосередньо впливає і на неоднозначність доктринального визначення поняття «правове регулювання». Окрім зазначених підходів вчені пропонують визначити правове регулювання як юридично значимий процес, націлений на здійснення безпосереднього впливу на суспільні відносини, надаючи їм характер правовідносин [6, с. 385]. Також в юридичній науці представлено і так зване «вузьке розуміння правового регулювання», відповідно до якого воно розуміється в інструментальному значенні як вплив спеціальних правових засобів на поведінку учасників суспільних відносин [7, с. 374]. О.М. Мельник в основу визначення поняття «правове регулювання» вкладає телеологічний підхід, пропонуючи визначити вказане поняття як цілеспрямований текстуальний (інформаційно-ціннісний) правовий вплив на суб'єктів права, що викликає відповідну поведінку, адекватну зазначеному тексту, а також функціональний підхід, відповідно до якого під правовим регулюванням визначає орієнтування поведінки суб'єктів права на її нормативні приписи [1, с. 34].

У зв'язку з наявністю широкого кола підходів до розуміння правового регулювання, вважаємо, що важливим вектором дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання має стати дослідження генези становлення наукових поглядів про правове регулювання загалом, що потенційно дасть змогу встановити пізнавальні аспекти загального та спеціального правового регулювання як невід'ємних його складників, визначити їх складність, змінюваність і перспективність наукової розробки теоретико-правових аспектів їх співвідношення. Надалі це сприятиме визначенню потенційно перспективних напрямів наукової розробки питань співвідношення загального та спеціального правового регулювання як об'єктів порівняльно-правового дослідження. І, найголовніше, дослідження історії становлення наукових поглядів про правове регулювання, його загальний та спеціальний прояв у практичному плані дасть змогу з'ясувати рівень наукового забезпечення практичних проявів його здійснення та взаємодії, рівень його ефективності, досягнення правового ефекту, що закладений правотворцем в основу формалізації права. І це надалі сформує методологічну основу для розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо посилення правового регулювання загалом, а також взаємодії загального та спеціального його прояву, дасть змогу підвищити рівень ефективності правового регулювання права.

На нашу думку, нинішній стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання відрізняється: 1) надмірною насиченістю розробками галузевих аспектів функціонування правового регулювання, що представлено переважно працями вчених – представників наук конституційного, адміністративного, цивільного, господарського права; 2) епізодичністю та традиційністю наукових досліджень теоретико-правових аспектів загального та спеціального правового регулювання, що є засобами соціальних трансформацій у суспільстві, будучи забезпеченими та гарантованими державою; 3) дефіцитом сучасних концептуальних уявлень про загальне та спеціальне правове регулювання, що дозволили б, з одного боку, сформувати єдині цілісні та обґрунтовані підходи до побудови оптимальної та суспільно витребуваної моделі їх взаємодії, а з іншого – максимально реалізувати їх функціональний потенціал у сучасних умовах розбудови правової системи, діяльності системи суб'єктів публічної адміністрації, вдосконалення системи вітчизняного законодавства.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи вищевикладене, зазначаючи високий рівень наукознавчого потенціалу теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, варто виділити кілька положень, які стосуються перспектив їх наукового пізнання. Насамперед варто звернути увагу на доцільність посилення вузькопредметного дослідження питань співвідношення загального та спеціального правового регулювання, взявши за основу практику правового регулювання конкретного виду або сфери суспільних відносин, що дасть змогу більш предметно та всебічно встановити особливості їх співвідношення як форм прояву загального і спеціального правового регулювання. Окрім того, основними векторами подальшого розвитку наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, які ми визначаємо як перспективні, є такі:

- вивчення історико-правових та методологічних аспектів, що дасть змогу в перспективі поглибити аналіз особливостей історії становлення та розвитку вітчизняних і зарубіжних вчених про правове регулювання, визначити методологічну основу наукового пізнання;
- встановлення змісту та меж теоретико-правових аспектів співвідношення загального і спеціального правового регулювання, а також виокремлення їхніх спільних, схожих, відмінних і протилежних ознак, на підставі чого можна уточнити визначення понять «загальне правове регулювання» та «спеціальне правове регулювання», розкрити особливості механізму їх здійснення та специфіку актів, якими закріплено правове регулювання;

– посилення наукового дослідження практичних аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, що дало б змогу визначити й охарактеризувати проблеми та перспективи розвитку правового регулювання, а також обґрунтувати напрями посилення взаємозв'язку між загальним та спеціальним правовим регулюванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 187 с.

2. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України

М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 693 с.

3. Червонюк В.И. Теория государства и права : Учебник. Москва : ИНФРА-М, 2006. 704 с.

4. Спиридонов Л.И. Теория государства и права. Москва : Гардарика, 1995. 301 с.

5. Абдуллаев М.И., Комаров С.А. Проблемы теории государства и права. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 674 с.

6. Теория государства и права : учебник / Под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуж. деятеля науки РФ Р.А. Ромашова. Санкт-Петербург : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 548 с.

7. Луць Л.А. Загальна теорія держави та права : Навчально-методичний посібник (за кредитно-модульною системою). Київ : Атіка, 2008. 432 с.

Безкоровайна Ю.М. ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО ТА СПЕЦІАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У роботі автор акцентує на актуальності теми наукового дослідження співвідношення загального та спеціального правового регулювання. Наголошено, що проблематика правового регулювання як об'єкт науково-правового дослідження є складною та багатоаспектною, нині займає одне з центральних місць у системі наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-правознавців. На підставі аналізу особливостей правового регулювання, співвідношення його загального та спеціального проявів автор з'ясовує стан наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, а також визначає перспективні напрями їх подальшого наукового пізнання.

Визначаючи високий рівень наукознавчого потенціалу теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, автор обґрунтовує комплекс положень, які стосуються перспектив їх наукового пізнання. Насамперед акцентовано на доцільності посилення вузькопредметного дослідження питань співвідношення загального та спеціального правового регулювання, взявши за основу практику правового регулювання конкретного виду або сфери суспільних відносин. Окрім того, основними векторами подальшого розвитку наукового дослідження теоретико-правових аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, які ми визначаємо як перспективні, є такі:

– вивчення історико-правових та методологічних аспектів, що дозволить у перспективі поглибити аналіз особливостей історії становлення та розвитку уявлень вітчизняних і зарубіжних вчених про правове регулювання, визначити методологічну основу наукового пізнання;

– посилення наукового дослідження практичних аспектів співвідношення загального та спеціального правового регулювання, що дало б змогу визначити і охарактеризувати проблеми та перспективи розвитку правового регулювання, а також обґрунтувати напрями посилення взаємозв'язку між загальним та спеціальним правовим регулюванням.

Ключові слова: право, правовий вплив, правове регулювання, загальне правове регулювання, спеціальне правове регулювання.

Bezkorovayna Yu.M. COGNITIVE POTENTIAL OF THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE RATIO OF GENERAL AND SPECIAL LEGAL REGULATION

The author focuses on the relevance of the topic of scientific research of the relationship between general and special legal regulation. It is emphasized that the issue of legal regulation as an object of scientific and legal research is complex and multifaceted, today it occupies one of the central places in the system of scientific research of both domestic and foreign jurists. First of all, this is explained by the existing instability of the doctrinal understanding of the phenomenon of legal regulation, its relationship with other related concepts, in particular such as “legal influence”, “legal guarantee” and “legal security”. In addition, enhances the relevance of scientific research of theoretical and legal aspects of legal regulation of its manifestation within the general and special regulation, which allows at the regulatory and individual levels to influence through legal means, methods and ways of society in a particular sphere of public life. However, cognitively important and insufficiently studied are the relationship between general and special legal regulation, the answer to which should provide the opportunity to form a unified general perception of the idea of their relationship, as well as the practice of implementing such a relationship in regulating public relations.

Based on the analysis of the peculiarities of legal regulation, the ratio of its general and special manifestations, the author clarified the state of scientific research of theoretical and legal aspects of the ratio of general and special legal regulation, and identified promising areas of their further scientific knowledge.

Noting the high level of scientific potential of theoretical and legal aspects of the ratio of general and special legal regulation, the author substantiates a set of provisions relating to the prospects of their scientific knowledge. First of all, attention is paid to the expediency of strengthening the narrow-subject study of the relationship between general and special legal regulation, based on the practice of legal regulation of a particular type or sphere of public relations, which will more objectively and comprehensively establish In addition, the main vectors of further

development of scientific research of theoretical and legal aspects of the relationship between general and special legal regulation, which we define as promising, are the following:

– study of historical, legal and methodological aspects, which will in the future deepen the analysis of the history of formation and development of ideas of domestic and foreign scholars on legal regulation, to determine the methodological basis of scientific knowledge;

– strengthening scientific research on the practical aspects of the relationship between general and special legal regulation, which would identify and characterize the problems and prospects for the development of legal regulation, as well as justify ways to strengthen the relationship between general and special legal regulation.

Key words: law, legal influence, legal regulation, general legal regulation, special legal regulation.